

Predrag Finci

30 Newlands Place, Barnet, EN5 2SX, UK
predrag.finci@gmail.com

Ljudska priroda ili ljudske prirode

Sažetak

Može li ljudska priroda biti definirana? Autor se zalaže za opisivanje ljudske prirode, u čemu vidi mogućnost ukazivanja na njena bitna svojstva i svu različitost, ali i istost. Već samo postavljanje pitanja o ljudskoj prirodi govori o nužnosti filozofskog promišljanja svega što pripada i može pripadati ljudskom biću. Zato je pitanje o ljudskoj prirodi trajno otvoreno pitanje.

Ključne riječi

Istost, Različitost, smrt čovjeka, nadčovjek, *Übermensch*, definiranje, ljudska priroda, čovjek

1.

Kažemo: ljudska priroda. Time je odmah postavljeno nekoliko pitanja. Filozofija je osmišljavanje ljudskog postojanja. Sva su njena pitanja u vezi s pitanjem subjekta koji misli. Pitanja o ljudskoj prirodi bila su naizgled uvijek ista, a zapravo sve teža. Što smo više znali, sve smo manje mogli odgovoriti. Što smo jasnije i odlučnije precizirali, stvar je bila sve manje jasna. Svaka filozofska definicija nastaje u sklopu određene ideologije pa shvaćanje jedne definicije zahtijeva i razumijevanje njenog porijekla, ali svakako i onoga što je ona postala kao posebno značenje. Svaka jasna, precizna, često jednostavna definicija ukazuje na kompleksnost problema jer u pitanju o ljudskoj prirodi pitamo mnoga pitanja o odnosu bića i svijeta, o »položaju čovjeka u kozmosu« (Max Scheler): od pitanja o »ljudskoj životinji« preko pitanja ljudskog razuma do pitanja bitka.

Ovdje pitamo: što je ljudska priroda? Ali što mislimo kada kažemo »ljudska priroda«? Je li jedna ili ih ima više? Otkud jednina u bilo kojem, a posebno u tako važnom, ključnom pitanju? Je li u pitanju priroda ili manifestiranje različitih priroda? Govorimo li o danoj ili kultiviranoj prirodi? Supstancijalizam kaže da smo svi ljudi, empirizam pita kakav je tko. Ima li pomirenja između ta dva suprotstavljena stajališta? Ne mogu odgovoriti ni sam bolje nego s nekoliko pitanja o tome što je ljudsko i što mu je priroda. Ali prije nego što nastavim, mogu reći: već samo postavljanje pitanja o ljudskoj prirodi čuva u sebi nadu u mogućnost i plodotvornost filozofijskoga mišljenja, koje još jedino može upitati takvo pitanje – pitanje o tome što jest ljudska priroda kao takva – i što još jedino može ponuditi cjelovit odgovor. Ili barem pokušati potpuno odgovoriti.

Možda bi odgovor na temeljna filozofska pitanja riješio »zagonetku svijeta«, ali nam je povijest ideja pokazala da filozofija koja »zna« i »nudi rješenja«

vodi ili k političkom totalitarizmu koji prati teror ili k osobnom razočaranju. Svaka filozofija težila je spoznaji, a pri spoznavanju težila je i preobrazbi samog subjekta pa time barem donekle i preobrazbi svijeta.

Kritičko mišljenje samo je naizgled paradoksalno: ono poradi misaone neutralnosti i objektivnosti zahtijeva udaljšavanje od svijeta i istovremeno je potpuno porinuto u svijet kao svoj vlastiti predmet. To zahtijeva i problematiziranje ljudske prirode. Mogu je odmah definirati i započeti moj kratki tekst ovako: čovjek je Jedan. U tradiciji filozofskog mišljenja pojam »čovjek« od antičkih mislilaca do moderne označavao je i muškarca i ženu, premda pažljiva analiza pokazuje da je prije svega bilo riječi o muškarcima, o patrijarhalnim gospodarima. Da je čovjek jedan, kažu stare filozofije identiteta. A definiran je na različite načine. Definiran je kao *zoon politicon*, kao *homo ludens*, kao *homo faber* i kao svjesno biće. A onda kao moralno biće, kao *homo aestheticus*, no i kao biće nade, između svijesti i instinkta, duše i tijela, optimizma i defetizma. Antropolozi ukazuju na različita porijekla unutar ljudske vrste (o čemu diskutira i iznimno popularna knjiga *Sapiens*),¹ pa bi otuda bilo moguće govoriti i o određenoj »prirodnoj razlici« među različitim ljudskim grupacijama, premda ovakav »biologizam« ne može izdržati kritiku o društvenom porijeklu ljudske prirode i o svakom shvaćanju čovjeka kao društvenog bića i ideološke tvorevine, o čemu je riječ već od doba prosvjetiteljstva.

Što jest ljudska priroda, ili starijim jezikom, što jest čovjek? U tom pitanju pitamo: što mi jesmo? Na to pitanje možemo odgovoriti nekom, više ili manje, uvjerljivom tvrdnjom. Kada krenemo u analizu sadržaja te tvrdnje, pokazuje se da i dalje ne znamo što jest ljudska priroda. Možemo tvrditi, ali teško dokazati.

2.

U pitanju o prirodi pitamo o biti onoga o čemu pitamo. Kazana bit trebala bi biti nesporna istina, a baš takva najčešće biva negirana i kao definitivna osporavana. Jednoj ideji biti staje nasuprot druga, njoj suprotna: ljudska priroda je i ovo i ono. Sve što je predmet filozofskog mišljenja vezano je, izravno ili posredno, za pitanje ljudske prirode. A posebno kada je u pitanju sposobnost rasuđivanja i dosezi ljudskog umovanja. Naravno, ljudska priroda manifestira se svakodnevno, u različitim situacijama i na različite načine: vijesti javljaju da je jedan samotni ubojica bez očiglednoga razloga pucao u neznane mu sugrađane, vijesti javljaju da je jedan anonimni spasitelj poginuo spašavajući neznane mu putnike itd. Po jednom misliocu, mizantropu, većina je ljudi zla. Po drugom, prosvjetiteljskom autoru, nije, već je čovjek po prirodi dobar. Ljudi se uglavnom drže prvog autora, nepovjerenja Arthura Schopenhauera u ljudsko biće, a pozivaju na drugog autora, na Jean-Jacquesa Rousseaua. I doista: ljudi često nastoje jedni druge uništiti, ali jedino jedni drugima mogu uistinu pomoći u nevolji.

Ni jedan ni drugi spomenuti mislilac nije na zadovoljavajući način i s nužnom argumentacijom definirao ljudsku prirodu. Diskutirali jesu, ali nisu donijeli neki konačan sud ili barem ne takav kojim bi svi zainteresirani bili konačno zadovoljni. Teško da ljudska priroda može biti jasno opisana, a po svoj prilici nikako zadovoljavajuće definirana. Ali će nas opisivanje povesti k mogućoj definiciji.

Mogli bismo bez oklijevanja tvrditi: ljudska priroda nije prirodnost, nije ono s čime se biće rodi, već je stvorena; posebna, nastala priroda, a ipak je i prirodnost, ono što je u biću, ono što je još uvijek prisutno u izrazu »ljudska životi-

nja« i spominjanju ljudske »biološke uvjetovanosti«. Tautološki sud (čovjek je čovjek) rekao bi opet da je svaki čovjek za sebe i po sebi, da priroda nije jedna i za sve isto. Ljudska je priroda drugo od prirode. Različitost, a Istost.

Kada opisujemo ljudsku prirodu, ukazujemo na mnogo toga što ju čini ljudskom. Kažemo da je u pitanju postojanje – djelatnost – osjetilnost; praktično mišljenje (djelovanje) i promišljanje (refleksija) postojanja. U tome se prepliću htijenje i namjera (volja i žudnja), osjećanje (osjećaj, želja), mišljenje i postignuće (djelovanje). Sve je to ljudska priroda.

Ali možda bih ovdje htio tvrditi samo jedno: ljudska priroda je ono što ljudskom biću elementarno i najdublje pripada – egzistencija sama. Ona je ljudima mnogo važnija od svega što pripada području ideologije. Potvrđuje to borba za održanje i briga za vlastito postojanje, koje je časnom siromahu još jedino, posljednje što ima, a na drugačiji način to potvrđuje i nemoralni politron i oportunist, koji sve učini da sačuva svoj bijedni život. Potvrđuje to i cjelokupna povijest filozofije u kojoj nikada nije nedostajalo antropocentrizma: nešto je važno i značajno, prije svega, ako se odnosi na ljudsku prirodu i ako je se tiče. Ona je prvi i posljednji sudac o svijetu i gleda na svijet kao na »svoj svijet«.

3.

Rekao bih sada nešto u maniri francuske, pomalo teatralne filozofije: je li vrijeme da govorimo o smrti ove i one profesije, o smrti Autora i Djela (ali nikada i o »smrti filozofa!«), a potom i o »smrti čovjeka«, o kraju »ljudske prirode«? Nestala je idealistička slika čovjeka. Veliko prvo slovo odavno više ne krasi tu imenicu. Da tako i nastavim: prva smrt čovjeka dogodila se rađanjem Boga. Tada čovjek može biti žrtvovan, mora biti pokoran, pa ako se i uzdiže, opet je mali jer iznad njega postoji određujuća sila spram koje je ljudsko biće ništavno ili barem nedovoljno vrijedno. Ljudsko biće mora shvatiti svoju ograničenost i prestati o sebi misliti kao o najvažnijem i najvišem biću. Zato temeljno pitanje i nije pitanje ljudskog, već onoga što ljudsko transcendirira.

Smrt čovjeka dugo je slavljena u još jednom smislu. Slavljena je kao najljepši, svečani trenutak njegova života. Trijumfalna smrt pripadala je heroju, zemaljskom božanstvu, izuzetnoj osobi, kojom je završavana povijest i svaka velika pripovijest.

I Friedrich Nietzsche govori o ljudskom biću kao o nečemu što mora biti nadvladano, prevladano. Čitamo u njegovu *Zaratustri*:

»Učim vas nadčovjeku. Čovjek je nešto što treba biti prevladano. Što ste vi učinili da biste ga prevladali? Sva su bića dosad stvorila nešto iznad sebe: a želite li vi biti oseka ove velike plime i radije se vratiti životinji nego prevladati čovjeka!«²

Nietzscheova riječ ulijeva optimizam: »čovjeka« će naslijediti bolje biće jer je čovjek »most, a ne svrha«, *prijelaz i silazak*.³ Na jedan pomalo zastrašujući način to se već događa. Čovjek nije postao bolji, a nove tehnike već stvaraju

1

Usp. Yuval Noah Harari, *Sapiens: A Brief History of Humankind*, Harper, New York 2015.

2

Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra: knjiga za svakog i ni za koga*, preveo Danko Grlić, Mladost, Zagreb 1962., str. 9.

3

Usp. ibid.

savršenije biće, zdravije, vitalnije, snažnije. U idealističkom svjetonazoru, u viđenju je idealnog uvijek prisutna ideja da je prava, istinska ljudska priroda neko biće koje nadmašuje čovjeka. U 'novom realizmu' sve je manje povjerenja u ljudsko biće. Mnogo toga pokazuje da je stvarnost opet porazila nadu.

Ali ta ista ideja može voditi i u drugom pravcu, biti zalaganje za oslobođenje ljudskog bića. Od Friedricha Schillera preko Karla Marxa do Michela Foucaulta, filozofi zagovaraju oslobađanje čovjeka, što je značilo oslobađanje njegovih istinskih potencijala, onoga što bi ga uistinu činilo slobodnim, stvaralačkim i moralnim bićem. Foucault na koncu svoje knjige *Riječi i stvari* također govori o kraju, o »smrti pojma čovjek«, što je tema njegova »anti-humanizma« i način raskida s idealiziranim Subjekom, Autorom i svim iluzijama idealizma. I drugi veliki mislioci, od Sigmunda Freuda, koji kritizira ljudsku narcisoidnost i njeno uzdizanje osobnog Ja, do kritičara ljudskog bića kao zagađivača okoline, ukazuju na evidentne nedostatke i negativne osobine ljudskog bića koje je ozbiljno ugrozilo svoj vlastiti svijet i svijet kao takav. Ukratko: oni koji ozbiljno misle o prirodi ljudskog bića zagovaraju kraj ili barem imaju tmurnu sliku o tome što to biće jest pa svaki na svoj način zagovara »smrt« takvog bića, prevladavanje ljudskog bića kakvoga znamo.

4.

Egoisti rado misle da je sve samo Sada, ljudi nade i morala misle da je čovjek odgovoran za budućnost, da samo kroz vlastitu ispravnu djelatnost može pripremiti put k vječnosti.

Freud određuje ljudsku prirodu kao događaj između erosa i thanatosa. Time je čovjek postavljen između bitka i nebitka, stvaranja i razaranja, nastajanja i nestajanja, bivanja i ništavila. U tome je ukazano na uvijek postojeći destruktivni poriv u ljudskoj prirodi, na neumitnu i nužnu vezu nastajanja i nestajanja, stvaranja i razaranja, na »prirodnost« ljudskog uništenja, autodestrukcije i uništenja Drugog. I doista, rečeno Parmenidovim jezikom, mi živimo s bitkom i u bitku, ali živimo i s nebitkom: kada se prepustimo vlasti jednog ili drugog, ili izgubimo smisao i značaj vlastite egzistencije ili je svu predamo i još se i sami priključimo njenoj propasti. Freud je svojom kritikom narcisoidnosti svratio pažnju na individualne probleme, ali i na problem pretjerane hvale ljudskog bića, koje kroz svu povijest za takvu hvalu nije prikupilo dovoljno argumenata u svojim djelima, a pogotovo ne dokaza.⁴ U cjelokupnoj filozofiji pojavljuje se ideja nade u mogućnosti bića, često paralelna s političkim projektima budućnosti i romantiziranjem ljudskih sposobnosti, ali i filozofija razočaranja koja ukazuje na rezultate ljudske djelatnosti.

5.

Otišao sam tijekom rata kod jednog od ljudi zaduženih za obranu jer mi je trebala neka potvrda. Ne znam zašto, no on mi odjednom reče da više ne može slušati o stradanjima ljudi koji mu dolaze, previše je nesreće, a od čestog ponavljanja srodnih priča čovjek osjeti umor, pomalo ogugla. Ono što u »krajnjim situacijama« izbije iz čovjeka doista je krajnje, i u pozitivnom, ali nažalost mnogo više i češće u negativnom vidu. Što je strašno u ljudskom biću jest da mržnja može opozvati dojučerašnju ljubav ili barem blagost i tolerantnost. Rat svakoga učini grubljim. Ali me čudi kada opazim takvu grubost i danas. Je li nebriga za druge, a strah za vlastito, u mnogima blokirao

osjećaj solidarnosti, humanizma, brigu za bližnje, čak osjećaj sućuti, osjećaj vlastite boli i sposobnost razumijevanja tuđe nesreće?

O odgovoru na to pitanje ovisi odgovor i na pitanje o tome kakva je priroda ovog ili onog pojedinca, a također i na pitanje o ustrojstvu i prirodi društva u kojem osoba u pitanju živi. A tu upravo i tražimo odgovor na pitanje: što je ljudska priroda? Što je ona, kakva je ona Sada? Odgovara li ona našoj ideji ljudske prirode, našem idealiziranju čovjeka kao moralnog bića ili je pak to biće samo biološki uvjetovano stvorenje, koje i dalje sebe hvali, a svojim djelima opovrgava sve što pripada pojmu humanizma? O tome kao da sve manje odgovara filozofija, a sve više dnevne vijesti, svaki dan drugačije. I svaki dan se s pozitivnim ili negativnim predznakom možemo upitati: zar je i to čovjek?

Promjena ljudske prirode nužna je, a nemoguća i nedopustiva. Nužna jer ljudsko biće mora biti u svakom pogledu bolje nego što jest, nedopustiva jer ne smijemo od »čovjeka« stvoriti monstruma i robota, oduzeti mu »ljudskost«.

Mogao bih sada iznijeti kontradiktornu tvrdnju: čovjek je promašen projekt, ali ujedno i jedino biće nade. Između defetizma i nade, vjere i nihilizma, stvaranja i uništenja, bića i nebića. Između, jer čovjek je čisto proturječe. Zato je ljudska priroda Jedno koje se ne može definirati. Jer nije Jedno, već Razlike i Različito.

Ponekad pomislim, s dozom ciničnog optimizma: ljudi su toliko loši da će roboti sigurno biti bolji. Ili na liniji mizantropije: ljudi su toliko loši da mogu biti samo bolji. A ponekad, opet, u duhu socijalista-utopista sanjarim: jednoga će dana svi jedni drugima biti ljudi, jedni druge uvažavati i više o tome neće biti potrebno govoriti. Sve će vjere biti jedna vjera – vjera u čovjeka. Eto koji sam ja ponekad fantast, ja u to (poslije svega) još vjerujem. A nekad suprotno pa zaključim: nepovjerenje prema biću završava odvratnošću prema životu. Jednoga dana neće biti ni dobrih ni loših, nikoga i ničega neće biti. Pa se prepadnem: svi ljudski životi završit će se u strašnoj noći. Jer drugačije nisu zaslužili, jer drugačije ne može biti. Tada će se pokazati što jest ljudska priroda. O kraju pišu ostarjeli pisci, dramatični glasnici »katastrofe«, nesposobni političari koji nas plaše svojim protivnicima, zabrinuti znanstvenici koji ne nalaze rješenja i dekadentni esteti koji bi svemu dali oblik. Kada se u meni opet prikupi nada, onda opet povjerujem da ni jedan od spomenutih nije u pravu.

6.

Koliko smo u stanju reći što je ljudska priroda, toliko smo u stanju reći i što su njeni proizvodi. I obratno: ljudski proizvodi osvjetljavaju ljudsku prirodu. A to je pogotovo moguće tvrditi kada su u pitanju »bitni proizvodi«, koji uvjetuju, omogućavaju i izgrađuju ljudsku prirodu, u kakve svakako spada i umjetnost, koja je zapravo i kao posebna djelatnost, kao umjetničko stvaralaštvo i kao sadržaj djela, priča o ljudskoj prirodi. U odgovaranju na pitanja o tajni jednog, odgovaramo i na pitanja o tajni drugog, a na njih definitivnog odgovora nemamo jer ne diskutiramo neke metafizičke entitete, nego uvijek promjenjivo ljudsko biće i uvijek drukčije biće umjetničkog djela.

4

Nemam pouzdanih dokaza, ali mislim da ta Freudova kritika taštine ima porijeklo u katoličkoj skromnosti i odbacivanju taštine jer

je on baš rastao u takvoj sredini i formirao se kao mislilac.

7.

Na početku sam spomenuo mogućnost tautološkog suda, jednadžbe: čovjek je čovjek. U tautološkoj tvrdnji o ljudskoj prirodi rečeno je da ona jest ono što jest. Ono što jest identično je sa samim sobom. Ono je svoje ostvarilo, postiglo, pa je dakle ono što jest stabilno, nije promjenjivo, kao što je to ono što nestaje i ono što još ili već nije. Zato se u ideji o ljudskoj prirodi traži njena konstanta i zapravo metafizička, nepovijesna priroda onog »ljudskog« i njegove »prirode«.

To može biti zadovoljavajuća definicija, a da pritom ne bude i opis stvarnog stanja onoga o čemu pitamo. Ljudska priroda je promjena i bivanje, a ne dovršenost i strah od ništavila. Ona nije Jedno, nego Različitost. A svaki od tih neusporedivih, a osobnih, različitih, a srodnih života, ispunjavanje je vlastite kružnice. Kada se ona ostvari, jedno se postojanje dovršava, u Hegelovoj maniri rečeno, jedna se kružnica ostvaruje, ukida i u ukinuću u nastajućem čuva. U tom kretanju vlastitog bivanja oni sretni ostvare svoje, a svatko manifestira svoju vlastitu prirodu. Na putu k mogućem odgovoru od pomoći može biti filozofska intuicija kao izravni, neposredni uvid u fenomen i slutnja, priprema, intuicija filozofskog pojma, koji treba biti obuhvatan, jednina različitog. U prvom slučaju, riječ je o filozofskom empirizmu, a drugi je potraga za metafizičkim pojmom. Ako je u pravu Fernando Pessoa kada u *Knjizi nemira Bernarda Soaresa* kaže da je metafizika produženi oblik pritajenog ludila, potpisnik ovih redova, usprkos svom dragom pjesniku, s radošću hrli takvoj produktivnoj metafizičkoj mahnitosti.

Zato bih se na kraju ovog kratkog osvrtu htio i trebao vratiti svojim početnim pitanjima i o svemu još jednom dobro razmisлити. Ako su to pitanja bez odgovora, onda još i više jer je baš tu riječ o onome što je ljudska priroda, o kojoj i ja ovdje pitam, ali ne odgovaram, nego novim pitanjima o njoj, evo, opet i ipak kazujem. Ovdje se treba sjetiti da je filozofija i govor o krajnjim pitanjima, a to u diskutiranju o ljudskoj prirodi pogađa bít: govor o ljudskoj prirodi jest govor o njenom sada i odmah, također, o njenom krajnjem, makar to kazivanje za sada bilo moguće samo u obliku upitnih izričaja ili, u boljem slučaju, privremenih tvrdnji. A sve dok budemo čuvali i njegovali naša pitanja i bili svjesni privremenosti svakog odgovora, čuvat ćemo filozofijsko mišljenje, koje na bitan način već samo po sebi kazuje što uistinu može i treba biti ljudska priroda o kojoj pitamo i kada čovjeka postavljamo kao najviše biće i svrhu svega stvaranja, a i kada kažemo da bi bilo bolje da se nije ni rodio. Naše činiti i biti, naša odgovornost za svijet i vlastito postojanje kazuje koja je od te dvije tvrdnje ispravna, odnosno koja ima istinsko utemeljenje. A opisuje i naše filozofsko i životno stajalište. Ta pitanja su već po sebi dokaz naše svijesti o problemu i putokaz naše moguće djelatnosti. U suvremenoj filozofiji, posebno u marksizmu i egzistencijalizmu, usvojena je definicija ljudskog bića kao bića prakse, što je svakako dalekosežna, obuhvatna definicija, pod uvjetom da se u vidu ima cjelokupna ljudska aktivnost, dakle i okolica, i snivanja, i namjere, a ne samo proizvodi i praktička djelatnost ljudskog bića jer je ljudsko biće i praktično, i biće sklono imaginaciji i imaginarnom, i djelatno i nedjelatno, jer je biće sve što je ono samo. Na osnovi uvida u njegovu ukupnost sudimo što je ono i kakva mu je priroda. A to je onda ujedno i prva intuicija o tome što ljudska priroda kao takva jest i što može biti.

8.

Postoje zatvorene osobe, introverti. Postoje povučene, bojažljive osobe. I one koje sve doživljavaju u sebi, i radost i patnje. Njihova djelatnost, njihovo

ponašanje, komuniciranje, sve je to vanjskost njihovog unutarnjeg. U tome se zapravo ne razlikuju od drugih ljudi jer svaki djeluje prema svojim unutarnjim sklonostima i sposobnostima, ali introverti sebe zapravo jedino iskazuju u svojoj djelatnosti.

Spoznaja biti jest svakako pitanje razumijevanje onoga što fenomen, odnosno objekt istraživanja po sebi jest, ali na osobnom planu bit može biti shvaćena i kao usvojeno moralno ili religijsko načelo koje postaje odrednica vlastitog bivanja i činjenja. Kada je spoznaja emocionalnog karaktera, kao neki »zakon srca« ili zastupanje osobnog uvjerenja, tada ta spoznaja ne mari mnogo za argumente ako joj ne idu u prilog i spremna je svoje dokazivati i kada ju sve demantira. Nasuprot takvoj spoznaji stoji ona stvarna spoznaja koja se u dokazivanju svojih nalaza može pozvati na samu stvarnost, na stvarno stanje problema i tvrdoglavost činjenica.

Eidos mislimo, ali ne ostvarujemo. Takvo savršenstvo prepoznajemo i u velikom djelu koje onda usvojimo kao da je naše i ono zapravo opisuje i iskazuje ono što bismo sami opisali i iskazali. Zato takvo djelo volimo, zato nam je ono veliko. I zato je takvo djelo »uvod u život«. Iskustvo usmjerava naše mišljenje i svako razumijevanje, čak i tumačenje tekstova velikih filozofa, u kojima svatko shvaća ono što hoće i može shvatiti. Refleksija, kao i osjetilno, mijenja i formira naše iskustvo. Koliko me moje cjelokupno iskustvo vodilo umjetnosti, toliko je i umjetnost pripremila moj svjetonazor.

(Ne postoji neka odvojena realnost, potpuno neovisna o svijetu života jer svaka, pa i realnost u djelu potpune imaginacije, u sebi čuva jeku svijeta u kojem je nastala. Da nije tako, umjetnost bi postala potpuno nerazumljiva, a znanost neshvatljiva.)

Ako je nepristojno poricati ukus Drugog, nepristojno je i pokušavati nametnuti svoj, a još bolje ponekad ga zadržati samo za sebe. Ali ako subjektivnost suda kaže lijepo je ono što mi se sviđa, onda, konzekventno tomu, dobro je ono što je za mene dobro, istinito ono što je meni istinito, a sreća ono što me usrećuje. Sa svim katastrofalnim posljedicama takvih tvrdnji.

U susretanju onog »iza« napušta se svaka definicija jer se definicija uvijek odnosi na nešto što je već spoznato, što je poznato i usvojeno. A baš se tu postavlja pitanje jedne buduće prakse filozofiranja, pitanje: što jest ljudska priroda s onu stranu znanog? Što je čovjek iza onoga što možemo definirati? Definicija se uvijek odnosi na nešto poznato i već spoznato, a sada je pitanje što ljudsko biće može biti izvan onoga što sada nazivamo i opisujemo kao ljudsko biće.

Nije više u pitanju samo obuhvatna definicija nego svijest o temeljnoj razlici među različitim ljudskim bićima, koja više nikako ne mogu biti cjelina i jedan, zajednički svijet, nego se spremaju da do konca vremena žive u agonu različitih interesa, kultura, svjetonazora, ideologija. A taj stalni sukob više nikako ne može biti priča o napretku i »dijalektici razvoja«, nego samo o neumitnom kretanju k posljednjem činu razvoja ljudske vrste, iza kojeg ni ta ni bilo koja druga priča za ljude neće imati smisla. Jer to je ovo: ja sam ovo, ti si ono. Mi smo različiti, što dokazuje politika, kultura, nacija i tako dalje. Mi smo različiti. Tako je jedinstvo moguće samo kao razlika, a razlika negira i odbija jedinstvo. Tko je definitivno anulirana ideja supstancijalnog, a na mjesto metafizičke odredbe »ljudi« staje stvarnost Različitosti. U ovom slučaju, nažalost, samo je »našima« namijenjen atribut ljudskog.

Ja pak vjerujem da je i ovdje potrebno imati u vidu i idealno i realno, pa da se ukupno djelovanje i činjenje odnosi i ugleda na zamišljeno idealno, a ono

idealno svatko ostvaruje najbolje što može. Tako bi svatko za sebe bio najbolji što može biti, a o svojem činiti i biti prosuđivao kroz usporedbu s Drugim. Što jest biće i njegova djelatnost spoznajemo kroz odnošenje prema Drugom kao Istosti i Različitosti, kroz odnošenje u kojemu identificiramo što nešto jest i uspoređujemo s njim svoje vlastito. U tome se svaki put nastoji ostvariti najbolje i u daljem razvoju ostvareno prevladati i sačuvati (*Aufhebung*), pa se ostvarenje bivanja događa kao samorazvoj, stalno napredovanje k ostvarenju ljudskog svijeta, jedinog u kojem je moguća ljudska priroda.

Predrag Finci

Human Nature or Human Natures

Abstract

Can human nature be defined? The author advocates for describing the human nature, wherein he sees the possibility of pointing out its essential traits, not only the differences but also the sameness. The very question of human nature speaks about the necessity of philosophical reflection on all things human. Thus, the question regarding human nature is perpetual and open.

Keywords

Sameness, Difference, death of man, Overman, Übermensch, defining, human nature, human being